

ex parte verò hostium ex simili metaphoricâ venditione et traditione nullum acquireretur jus. Quocirca nihil necesse est hic de pretio in hæc venditione metaphoricâ ab emptoribus, seu Israelitarum hostibus assignato quærere, maxime cum in Scripturâ venditionem istiusmodi fieri posse sine pretio significetur; ut Psal. 43: *Vendidisti populum tuum sine pretio. Et apud Isaiam: Gratia venndati estis*, quanquam et aliquid pretio simile hic notari possit, videlicet aliquâ operâ moraliter bonâ, quæ mercedem aliquam temporalem, seu prosperitatem aliquam in hac vitâ promererentur. Verùm Hieronymus venditionem hanc non ad Deum, sed ad hostes retulit, et quod verbo singulari in Hebræo effertur plurali extulit, siquidem etiam subinde in Hebræo verbum singulare pro plurali ponitur, cujus rei non pauca sunt exempla; unde etiam Pagninus hic hebræam vocem plurali numero vertit: *Et reddiderunt.*

Nec potuerunt resistere adversariis suis. In Hebræo est: *Non potuerunt ultra stare coram inimicis suis.*

VERS. 15. — SED QUOCUMQUE PERGERE VOLUISSENT, hoc est, quidquid negotiorum aggredi voluissent. In Hebræo enim habetur: *In omni ad quod egrediebantur*; porro satis constat in Scripturâ per introitum et exitum, sive per ingressum et egressum intelligi qualibet negotia, seu privata quæ domi geruntur, seu publica quæ foris et extra domum. Itaque potissimè per egressum intelliguntur publica negotia, quæ omnia Dei Providentiâ propter peccata pessimè cedebant Israelitis.

MANUS DOMINI SUPER EOS ERAT, hoc est, Dei vindicta, seu vindex manus; id enim hæc locutionis formulâ significatur in Scripturâ. Significantiùs hæc sententia effertur in Hebræo et versione Septuaginta: *Manus Domini erat in eos in malum, vel, in mala*, ut habent Septuaginta.

SICUT LOCUTUS EST ET JURAVIT EIS, hoc est, sicut locutus fuerat, et juraverat; perfectum enim pro plus quam perfecto hic sumi debet. Alludit porro ad Levit. 26, et Deuter. 28, ubi hæc plagæ et calamitates prænuntiantur Israelitis, si contingat eos à Dei cultu recedere. At in his locis nulla juramenti fit mentio; at ex hoc loco, et aliis similibus renuntiationibus non dubium est illud fuisse adhibitum.

VERS. 16. — SUSCITAVITQUE DOMINUS JUDICES, QUI LIBERARENT EOS DE YASTANTIUM MANIBUS. Vi-

delicet cum poenitudine ducti ad Deum reverterentur.

SED NEC EOS AUDIRE VOLEVERUNT, constanter videlicet, ita ut ad idololatriam non reverterentur; siquidem ad tempus aliquod eos audisse, et morem gessisse indicant vs. 18 et 19, et ferè post judicum mortem tantummodò ad ingenium et impietatem rediisse. Ex hoc etiam versu colligas pios et fideles fuisse iudices, utpote qui populum ab impietate revocare studerent.

VERS. 17. — FORNICANTES, etc. Familiare hoc Scripturæ ut fornicationis nomine idololatriam intelligat, cujus rationem aliàs dedimus, quod idololatra cultum et amorem uni Deo debitum ad idola transferat ad eum modum, quo adultera à legitimo marito suum amorem et sui usuram ad adulterum transfert.

ET AUDIENTES MANDATA DOMINI ONIA FECÈRE CONTRARIA, hoc est, postquam audivissent, sive auditis mandatis Domini. Porro in Hebræo et Septuaginta non additur particula copulativa initio hujus sententiæ, sed neque illud: *Audientes mandata Domini*, ad sequentia refertur, sed ad præcedentia, hoc est, ad patres illos, qui dicuntur viam ingressi esse audientes præcepta Domini, sive ut hebraica græcæque vox sonat, *ad audiendum*, vel, *ut audirent.*

VERS. 19. — MULTO FACIERANT PEJORA QUAM FECERANT PATRES EORUM. Qui scilicet sub prioribus iudicibus vixerant.

ET VIAM DURISSIMAM, PER QUAM ABRELIARE CONSECVERUNT. Viam duram vocat vitam pravam, et actiones quæ à duro corde proficiuntur, nempe cum nec beneficiis ad bonum quis flectitur, nec castigationibus emollitur.

VERS. 20. — QUIA IRRITUM FECIT GENS ISTA PACTUM MEUM, QUOD PEPIGERAM CUM PATRIBUS EORUM, ET VOCEM MEAM AUDIRE CONTEMPSIT, sive Chanaanæis præcedo, aras et idola eorum non evertendo, sive idola ipsa colendo; nam esto jam ante ob prius illud delictum statutum esset Deo non delere Chanaanæorum reliquias, novum tamen illud ipsum Dei decretum ob novum illud idololatriæ flagitium de novo confirmari addito fortè juramento. Dei etiam potest prius illud decretum non fuisse ita absolutum, quin si se seriò corripissent, et studiosè Deum coluissent, potuerit tandem post duritiam erga Deum obsequia abrogari, vel sanè aliter Israelitis consuli, sicuti etiam reipsâ postea non ob-

stante illâ idololatriâ factum est sub Davide et Salomone, ut licet non fuerint hi superstites Chanaanæi exei, tamen, quoad eos qui intra fines ab Israelitis jam possessos habitabant, omnes ad Judicam religionem converterentur, et in servitute, ac sub tributo viverent, et sic ab illis nullum amplius superesset periculum; reliqui autem, qui ab Israelitis erant habitacione divisi, uti erant Tyrii, Sidonii, Palestini, vel vectigales fierent, vel propter opulentiam et potentiam regni Israelitici, ab illis metus in posterum nullus esset, si modò Israelitæ in officio permanerent.

VERS. 21. — QUAS DIMISIT JOSUE, ET MORTUUS EST. Hoc est, quas reliquit, et non exterminavit Josue quandiu vixit.

VERS. 22. — UT IN IPSIS EXPERIAR ISRAEL, UTRUM CUSTODIANT VIAM DOMINI, ET ABRELIENT IN EA, hoc est, ut per istos Chanaanæos à Josue dimissos experirer, et periculum facerem an Israelitæ futuri essent legibus meis obsequentes. Itaque *experiar* postum pro *experirer* per enallagen temporis. Deus autem experirer, et periculum facit, vel, ut hebræa et græca vox sonat, tentat utrum quis ex animo ipsum colat, ipsiusque mandatis morem gesturus sit, non quod ipse quid futurum sit, nesciat, sed quod eo modo se gerat, ac si nesciret, quomodo scilicet quâpiam se gereret, qui periclitari alterius virtutem et constantiam vellet. Et hæc videtur optima hujus tentationis et experimenti explicatio, licet SS. Patres paulò aliter hanc tentationem explicent, non quod se Deus gerat quasi volens cognoscere, sed quod tentet, vel ad modum tentantis se habeat, ut aliis seu virtus et constantia, seu levitas et inconstantia innolescat. Cur autem Deus hoc modo se gerat, non dubium est omnia ad Dei gloriam, et aliorum salutem referri, sive cum virtus sanctorum elucescit, quæ ex re multa ad divi-

CAPUT III.

1. Hæc sunt gentes quas Dominus dereliquit ut erudiret in eis Israellem et omnes qui non noverant bella Chanaanæorum,

2. Ut postea discerent filii eorum certare cum hostibus et habere consuetudinem præliandi:

3. Quinque satrapas Philistinorum, omnemque Chanaanæum, et Sidonium, atque Hevæum qui habitabat in monte Libano, de monte Baal-Hermon usque ad introitum Emath.

nam gloriam sit accessio, eademque res ad aliorum exemplum proficit; sive cum aliorum improbitas et inconstantia se prodit, quam non permittit Deus vel illius occasionem præberet, nisi ex eâ re majus aliquid bonum ad suam etiam gloriam et aliorum bonum vellet elicere; idcirco gloriam enim punitione fit, ut vel illi postmodum ad Deum per penitentiam redeant, vel alii eorum exemplo et punitione proficiant, vel ut probi in bono constantiores fiant, vel denique ut saltem Dei justitia innolescat. Porro sententiam hanc ne referas ad illud: *Et ego non delebo*, quasi hujus non deletionis causa hic assignetur; causa enim illius meritoria assignata est v. 2 et 20, causa finalis v. 3; sed referenda sunt hæc ad verbum, *dimisit*; idcirco enim Deo volente Josue illas ad tempus Chanaanæorum reliquias dimisit illas, ut Deus periculum faceret an in suâ lege et cultu constantes Israelitæ permanerent, nec permittenter se Chanaanæorum contagio infici. Quanquam et alia hujusce rei finalis causa alibi afferatur, videlicet, ne loca illa cultorum inopiâ sylvescerent, et feris implerentur, Exodi 23, et Deuter. 7. Referenda autem ista esse ad illam Josue dimissionem, ita ut hic ejus dimissionis finalis causa afferatur, indicat manifestè versio Septuaginta, siquidem postquam dixerunt vers. præced. : *Quas reliquit Josue*, mox versus hoc sequenti repetit verbum alteri præcedenti synonymum: *Et dimisit ad tentandum, etc.*

VERS. 23. — DIMISIT ERGO DOMINUS OMNES NATIONES HAS, ET CITÒ SUBVERTERE NOLUIT, NEC TRADIDIT IN MANUS JOSUE. Explicata hæc præterita: *Dimisit, noluit, tradidit*, per plus quam perfecta, *dimiserat, noluerat, traderat*; agit enim de dimissione illâ non recente, sed quæ jamdiu præterierat.

CHAPITRE III.

1. Voici les noms des peuples que le Seigneur laissa vivre pour servir d'exercice et d'instruction aux Israélites, et à tous ceux qui ne connaissaient point comment il fallait se conduire dans les guerres des Chanéens,

2. Afin que leurs enfants apprennent après eux à combattre contre leurs ennemis, et qu'ils s'accoutumassent à ces sortes de combats où l'on obtient la victoire par la protection de Dieu, et non par la valeur ou par la multitude des soldats.

3. Ces peuples furent les cinq princes des Philistins; car ceux de Gaza, d'Ascalon et d'As-

4. Dimisitque eos ut in ipsis experiretur Israelcm utrum audiret mandata Domini quæ præceperat patribus eorum per manum Moysi, an non.

5. Itaque filii Israel habitaverunt in medio Chananæi et Hethæi et Amorrhæi et Pherezæi et Hevæi et Jebusei,

6. Et duxerunt uxores filias eorum, ipsique filias suas filiis eorum tradiderunt, et servierunt diis eorum.

7. Feceruntque malum in conspectu Domini, et oblitus est Dei sui, servientes Baalim et Astaroth.

8. Iratusque contra Israel Dominus tradidit eos in manus Chusan-Rasathaim, regis Mesopotamiæ, servieruntque ei octo annis.

9. Et clamaverunt ad Dominum; qui suscitavit eis salvatorem, et liberavit eos, Othoniel videlicet filium Cenez, fratrem Caleb minorum.

10. Fuitque in eo Spiritus Domini, et iudicavit Israel. Egressusque est ad pugnam, et tradidit Dominus in manus ejus Chusan-Rasathaim, regem Syriæ, et oppressit eum.

11. Quievitque terra quadraginta annis, et mortuus est Othoniel filius Cenez.

12. Addiderunt autem filii Israel facere malum in conspectu Domini; qui confortavit adversum eos Eglon, regem Moab, quia fecerunt malum in conspectu ejus.

13. Et copulavit ei filios Ammon et Amalec, abitique, et percussit Israel, atque possedit urbem Palmaram.

14. Servieruntque filii Israel Eglon, regi Moab, decem et octo annis.

15. Et postea clamaverunt ad Dominum; qui suscitavit eis salvatorem vocabulo Aod, filium Gera, filii Jemini, qui utraque manu pro dextera utebatur. Miseruntque filii Israel per illum munera Eglon, regi Moab.

caron, que la tribu de Juda avait assujettis, secoururent bientôt le jong qu'on leur avait imposé, et restèrent dans leur pays, aussi bien que tous les Chananéens, les Sidoniens, et les Hévéens qui habitaient sur le mont Liban, depuis la montagne de Baal-Hermon jusqu'à l'entrée d'Emath.

4. Le Seigneur laissa ces peuples pour éprouver ainsi Israël, et pour voir s'il obéirait ou s'il n'obéirait pas aux commandements du Seigneur, qu'il avait donnés à leurs pères par Moïse.

5. Les enfants d'Israël habitèrent donc au milieu des Chananéens, des Héthéens, des Amorrhéens, des Phéréziens, des Hévéens et des Jébuséens.

6. Ils épousèrent leurs filles, donnèrent les leurs propres en mariage à leurs fils, et adorèrent leurs dieux.

7. Ils firent le mal aux yeux du Seigneur, oublièrent leur Dieu, et servirent Baalim et Astaroth.

8. Le Seigneur, étant donc en colère contre les enfants d'Israël, les livra entre les mains de Chusan-Rasathaim, roi de Mésopotamie, auquel ils furent assujettis pendant huit ans, durant lesquels ils eurent beaucoup à souffrir.

9. Et ayant crié au Seigneur, il leur suscita un sauveur qui les délivra, savoir Othoniel, fils de Cenez, frère puîné de Caleb.

10. L'esprit du Seigneur fut en lui, et il jugea Israël, et le gouverna sous l'autorité et la conduite de Dieu; et s'étant mis en campagne par son ordre pour combattre Chusan-Rasathaim, roi de Syrie, le Seigneur livra ce prince entre les mains d'Othoniel, qui le défît.

11. Le pays demeura en paix durant quarante ans; Othoniel, fils de Cenez, mourut ensuite.

12. Alors les enfants d'Israël recommencèrent de faire le mal aux yeux du Seigneur, qui fortifia contre eux Eglon, roi de Moab, parce qu'ils avaient péché devant lui.

13. Il joignit les enfants d'Ammon et d'Amalec à Eglon, qui, s'étant avancé avec eux, défît Israël et se rendit maître de la ville des Palmes.

14. Les enfants d'Israël furent assujettis à Eglon, roi de Moab, pendant dix-huit ans.

15. Après cela ils crièrent au Seigneur, et il leur suscita un sauveur nommé Aod, fils de Gera, fils de Jemini, qui se servait de la main gauche comme de la droite. Les enfants d'Israël envoyèrent par lui des présents à Eglon,

16. Qui fecit sibi gladium accipitem, habentem in medio capulum longitudinis palmæ manûs, et accinctus est eo subter sagum in dextro femore.

17. Oblulitque munera Eglon regi Moab. Erat autem Eglon crassus nimis.

18. Cùmque obtulisset ei munera, prosecutus est socios qui cum eo venerant.

19. Et reversus de Galgalis, ubi erant idola, dixit ad regem: Verbum secretum habeo ad te, ô rex. Et ille imperavit silentium. Egressisque omnibus qui circa eum erant,

20. Ingressus est Aod ad eum (sedebat autem in æstivo cœnaculo solus); dixitque: Verbum Dei habeo ad te. Qui statim surrexit de throno;

21. Extenditque Aod sinistram manum, et tulit sicam de dextero femore suo, infixitque eam in ventre ejus

22. Tam validè ut capulus sequeretur ferrum in vulnere ac pinguissimo adipe stringeretur. Nec eduxit gladium, sed ita ut percussisset reliquit in corpore; statimque per secreta naturæ alvi stercora proruperunt.

23. Aod autem, clausis diligentissimè ostiis cœnaculi et obfirmatis serà,

24. Per posticum egressus est. Servique regis ingressi viderunt clausas fores cœnaculi, atque dixerunt: Forsitan purgatum alvum in æstivo cubiculo.

25. Expectantesque diù donec erubescerent, et videntes quòd nullus aperiret, tulerunt clavem; et aperientes invenerunt dominum suum in terrâ jacentem mortuum.

26. Aod autem, dum illi turbarentur, effugit, et pertransiit locum Idolorum unde reversus fuerat, venitque in Seirath.

27. Et statim insonuit buccinâ in monte Ephraim; descenderuntque cum eo filii Israel, ipso in fronte gradiente.

roi de Moab, auquel ils étaient obligés de payer tribut.

16. Aod, voulant profiter de cette occasion pour exécuter l'arrêt que Dieu vait prononcé contre Eglon, fit faire une dague à deux tranchants, qui avait une garde de la longueur de la paume de la main, et il la mit sous sa casaque à son côté droit, pour la tirer de la main gauche lorsqu'on s'en défierait le moins.

17. Et il offrit ses présents à Eglon, roi de Moab. Or, Eglon était extrêmement gros.

18. Et Aod, lui ayant fait ses présents, s'en retourna avec ses compagnons qui étaient venus avec lui.

19. Puis étant retourné de Galgala, où étaient les idoles que les Moabites y avaient mises à la place de l'arche du Seigneur, et feignant que ces idoles lui avaient découvert quelque chose pour le roi de Moab, il dit au roi: O roi, j'ai un mot à vous dire en secret. Le roi ayant fait signe qu'on se tût, et tous ceux qui étaient auprès de sa personne étant sortis,

20. Aod s'approcha du roi, qui était seul, assis dans sa chambre d'été, et lui dit: J'ai à vous dire une parole de la part de Dieu. Aussitôt le roi se leva de son trône pour l'écouter avec plus d'attention et de respect;

21. Et Aod, ayant porté la main gauche à la dague qu'il avait à son côté droit, la tira, et la lui enfonça si avant dans le ventre

22. Que la poignée y entra tout entière avec le fer, et se trouva serrée par la grande quantité de graisse qui se rejoignit par-dessus. Aod ne retira donc point sa dague; mais, après avoir donné le coup, il la laissa dans le corps, et aussitôt les excréments qui étaient dans le ventre s'écoulèrent par les conduits naturels.

23. Mais Aod, ayant fermé à clef, avec grand soin, les portes de la chambre,

24. Sortit par la porte de derrière. Cependant les serviteurs du roi, étant venus, trouvèrent la porte fermée, et dirent: C'est peut-être qu'il a quelque besoin dans sa chambre d'été.

25. Et, après avoir long-temps attendu, jusqu'à en devenir tout honteux, voyant que personne n'ouvrait, ils prirent la clef, ouvrirent la chambre, et trouvèrent leur seigneur étendu mort sur la place.

26. Profitant du trouble où ils étaient, Aod trouva le moyen de se sauver; et, ayant passé le lieu des Idoles, d'où il était revenu, il vint à Seirath.

27. Aussitôt il sonna de la trompette sur la

28. Qui dixit ad eos: Sequimini me; tradidit enim Dominus inimicos nostros Moabitis in manus nostras. Descenderuntque post eum, et occupaverunt vada Jordanis que transmittunt in Moab, et non dimiserunt transire quemquam;

29. Sed percusserunt Moabitas in tempore illo, circiter decem millia, omnes robustos et fortes viros; nullus eorum evadere potuit.

30. Humiliatusque est Moab in die illo sub manu Israel: et quievit terra octoginta annis.

31. Post hunc fait Samgar filius Anath, qui percussit de Philistiim sexcentos viros vomere; et ipse quoque defendit Israel.

VERS. 1. — HE SUNT GENTES QUAS DOMINUS DERELIQUIT. Relaturus hic sigillatim et in particulari Chananeorum reliquias, quas Josue Dei voluntate ad tempus reliquerat, de quibus et in genere actum in fine capituli precedentis, ejusdem rei causas finales rursum assignat hic v. 1, 2, 4.

UT ERUDIRET IN EIS ISRAELEM. Eadem hic causa assignatur, cur relictae sint Chananeorum reliquiae etiam ante peccatum ullum ab Israelitis admissum, quae assignata cap. praeced. v. 22, et paulo post v. 4, assignatur, siquidem et hic eadem vox in hebraeo et Septuaginta habetur, quae habetur v. 4, infra, et v. 22, cap. praeced. *nassoth*, et *nigavat*, ut proinde dubium non sit hic idem significari. Itaque erudire hic Israellem est periclitari Israelitarum virtutem et constantiam, an videlicet obsecuturi essent divinis mandatis, et Chananeorum reliquias deleturi, aras et idola eorum eversuri, eorum amicitias et idololatriam declinaturi, quemadmodum ipse praeeperat, et eorum patres sub Josue et senioribus fecerant.

ET OMNES, QUI NON NOVERANT BELLA CHANANEORUM. Explicat quid per Israellem intellexerit, seu de quibus Israelitis loquatur, nempe de iis qui non interferunt bellis sub Josue in ipso Chananeae aditu confectis, sed postmodum nati erant: priores enim illi in officio steterant, seu admirandis permoti prodigiis, quae Deus in ipso Chananeae ingressu, vel in bellis paulo post gestis patraverat, seu Josue et seniorum

montagne d'Ephraïm, et les enfants d'Israël descendirent avec Aod, qui marchait à leur tête.

28. Car Aod leur avait dit: Suivez-moi, car le Seigneur nous a livré entre les mains les Moabites nos ennemis. Les Israélites suivirent Aod, se saisirent des gués du Jourdain par où l'on passe au pays de Moab, et ne laissèrent passer aucun des Moabites.

29. Ils en tuèrent environ dix mille, qui étaient tous hommes forts et vaillants, et nul d'entre eux ne put échapper.

30. Moab fut humilié en ce jour-là sous la main d'Israël, et le pays qui était à l'orient du Jourdain demeura en paix pendant quatre-vingts ans.

31. Après Aod, Samgar, fils d'Anath, fut en sa place. Ce fut lui qui tua six cents Philistins avec un soc de charrue, et il fut aussi le défenseur et le libérateur d'Israël; mais il ne vécut pas long-temps.

COMMENTARIUM.

adhortationibus, exemplis et auctoritate illi; et; et posterioribus his, voluit etiam Deus materiam virtutis relinquere, cumque deberent majorum exemplis in officio contineri, tot interminationibus, quae in libris Moysi et Josue habentur, absterrefi, iis occasionibus ad perditionem abusi sunt. Itaque illud, et, initio hujus sententiae erit exegeticum. In hebraeo et Septuaginta deest illa particula, ut satis appareat per appositionem dici: *Israellem omnes, qui non noverant bella Chananeorum.*

VERS. 2. — UT POSTEA DISCRETI FILII EOREM CERTARE CUM HOSTIBUS. Etsi enim pax et securitas ab hostibus sit hominibus optabilior, saepe tamen bella animae saluti magis conducunt, tum ne luxu, ignavia, otio populus diffuat, et ex his in quaelibet vita praecipitet, tum quod bellorum necessitates efficiunt ut homo sit humilior, et in Dei cultu ferventior. Adde cum ob alias causas non utile modo, sed etiam necesse esset Chananeorum aliquos superesse, qui postea delendi essent, necesse fuit bellicam inter Israelitas foveri exercitationem, ne cum postea certandum esset, et bella denuo instauranda, desuetudine fieret, ut languiores ad bella efficerentur, vel ab hostibus superarentur: etsi enim Deus victoriam sine bellis peritiam Israelitis dare posset, vult tamen Deus etiam humana praesidia et adjumenta adhiberi.

Hinc colligas tres universim in Scripturae rationes assignari cur Deus voluerit Chana-

neorum reliquias superesse ante ullum Israelitarum peccatum: prima assignatur Exodi 25, v. 29, et Deuter. 7, v. 22. Secunda hic v. 1 et 4, et cap. praeced. v. 22; tertia hoc e. v. 2. Post peccatum rationes, ob quas noluerit ulterius illos exterminari, habentur supra cap. praeced. v. 2, nimirum ut ipsi haberent hostes, à quibus affligerentur et opprimerentur; item ut haberent occasionem, quibus ad virtutis exercitationem, si vellet, bene uti possent, attamen iis male usuros ad flagitia et ruinam suam praevidebat.

VERS. 3. — QUINQUE SATRAPAS PHILISTINORUM. De his satrapis, et voce *satrapa* dictum Josue 15, v. 5, ubi et de hisce populis à Josue relictis sermo est.

OMNEVQUE CHANANEUM. Videlicet huc illuc sparsum et relictum; videntur enim hi Chananeae, ut specialem populum dicunt, numerosiores caeteris fuisse, magisque sparsi, ut proinde ab his caeteri omnes Chananeae dicti sint, et tota regio Chananeae, sicuti postea Israelitae omnes à praecipua tribu Judae sunt dicti, et tota regio Judeae; quamquam et à communi parente Chanaan omnibus universis Chananeorum nomen adhaesisse potuerit. Itaque ne intelligas quasi omnes adhuc essent superstites Chananeae; satis enim constat ex Num. 21, v. 5, Josue 9, v. 1, et cap. 11, v. 3, et cap. 12, v. 8 (quibus locis peculiarem populum significat) jam illius gentis plurimos fuisse delictos: ex iis tamen plures adhuc sparsim habitantes superfuisse post bella à Josue confecta satis indicatur Josue 16 et 17, et Judicum 1.

ET SIDONIUM. Fuerunt et hi Chananeae, ut satis liquet ex Genes. 10, v. 15, ubi Sidon Chananeae primogenitus refertur; attamen hi neque tunc, neque postea unquam fuerunt debellati Israelitarum culpa; sed neque vectigales factos legimus.

ATQUE HEVEUM, QUI HABITABAT IN MONTE LIBANO. Illa verba, qui habitabat in monte Libano, tantum afficiunt Heveum illum postremum, non Chananeum et Sidonium: neque enim hos legimus in monte Libano commemoratos, sed solis Hevaeis hanc habitationem in monte Libano, vel ad radices montis Libani et Hermon ascribi, ut et alibi Josue 11, versu 5.

DE MONTE BAAL HERMON USQUE AD INTROITUM EMATH. Simili ferè modo haec regio describitur Josue 15, v. 5, ubi de his relictis à Josue Chananeae sermo: *Libani quoque regio contra*

orientem, à Baalgad sub monte Hermon, donec ingreditur Emath. Porrò Baalgad nomen urbis fuisse in Libani planitie inter Libanum et Hermon montes diximus Josue 11, versu 17. Ab hac urbe existimo eam montis Hermon partem, quae ad hanc urbem spectabat eique imminerebat vocatam fuisse Bial Hermon, urbis voce nonnihil contracta. Quamquam verti posset, *de monte vallis Hermon*; *baal* enim etiam Hebraeis *vallem* significat.

VERS. 7. — SERVIENTES BAALIM ET ASTAROTH. In Hebraeo non habetur *Astaroth*, sed *Ascheroth*, quae vox lucos significat, et ita verterunt Septuaginta *ταϊς ἀστρον*, item Pagninus et alii; et ita passim in Scriptura legitimus hanc vocem *Ascheroth*, ubi Hieronymus lucos reddidit; quae affini nihil erant quam loca opaca et nemorosa idolorum cultui excitatis aris dedicata, quae proinde Deus excitari vel plantari non uno loco Israelitis inhibuit, vel si qua Chananeorum essent, excindi jussit et destrui. Cum igitur Israelitae dicuntur servivisse lucis, intellige servivisse idolis, quae in lucis ipsis colebantur, non autem ipsismet lucis vel arboribus divinum honorem detulisse, etsi id Cajetanus hic velit, qui et veritit, *querubus*. Alii hebraevam vocem *Ascheroth*, in sua versione retinent.

VERS. 8. — TRADIDIT. In Hebraeo *vendidit*, sed de hac loquendi formula abundè actum cap. praeced. v. 14.

REGIS MESOPOTAMIAE. Infra, versu 10, idem dicitur rex Syriae, sed nimirum etiam Mesopotamia Syria, vel Syriae pars in Scriptura censetur, quae uti à Graecis *Μεσοποταμία*, à Latinis eodem à Graecis mutato nomine, vel interamnis appellatur, propterea quod inter duos praestantes fluvios Euphratem et Tigrim interfecta sit; ita et ab Hebraeis tum hic tum alibi *Aram naharaim*, hoc est, Syria duorum fluviorum dicitur. Josephus Assyriorum hunc regem facit minus rectè.

VERS. 9. — QUI SUSCITAVIT EIS SALVATOREM. Ita judices non semel appellatur; hic enim et infra, v. 13, Othoniel et Aod salvatores appellantur, et universim judices omnes 2 Esdræ 9, v. 27, et merito; si enim, qui salvat, salvator est, cujus vocis notatio à salute parta omnibus iis locis, atque imprimis 2 Esdræ 9, indicatur, quis neget hos rectè salvatores dici? Ut ob id ridendos se proponant haeretici, qui hanc appellationem soli Deo vel Christo velint convenire, non B. Virgini, non sanctis; ne quid videlicet honoris religiosi homine Deo detra-

hant : at quis neget cum à iudicibus parva salus dicitur, vel salvatores appellantur, eandem salutem Deo, qui eos suscitavit, et per eos illam attulit, quasi auctori et salvatori primario adscribi oportere? Neque tamen id obstat, quominus secundarii illi et dignitate inferiores salvatores eo nomine nuncupentur; quis igitur non meritò hunc in novatoribus stuporem censeat, qui istud idem nomen salvatoris vel mediatoris, vel aliud quoddam simile Virgini matri sanctisque in cœlo, quorum ope salutem æternam post Christum nobis afferendam expectamus, non cessant invadere? Neque novatores hi de re tantummodò litem movent, sed etiam de voce ipsâ digladiantur, quippe qui religio est salvatore dicitur, à quâ voce nec Augustinus, nec Hieronymus, nec cæteri Patres abhorruere; hi tamen suas omnes versiones servatoris nomine inferciunt, à nomine salvatoris abstinere; ut meritò his novatorum nomen adhaerit, qui dùm omnia novant, sacrosancta immutat et minus Ciceroniani esse metuunt, Christiani esse desinunt.

Porrò hæc salvatoris suscitatio Deo adscribitur; dubitari tamen posset an à Deo ipso immediatè id factum sit, an à populo divinâ inspiratione populi princeps creatus sit; hoc enim nonnulli videntur præferre: et verò nonnullos infra à populo lectos iudices legimus. Crediderim tamen alterum verius, ad hoc ipsum munus à Deo ipso Othonielem electum, et internâ ab ipso virtute animique robore instructum ad hoc bellum et inchoandum et perficiendum, id enim indicat illud versus sequens: *Fuitque in eo Spiritus Domini, et iudicavit Israel.* Idemque censeo dicendum de cæteris, qui à Deo dicuntur suscitati. Jephthæ à populo ad id muneris adscitum liquet è cap. 11: an verò alii qui cap. 10 et 12, facti leguntur iudices à Deo, an à populo lecti sint non constat, quemadmodum nec quâ occasione; attamen cum nulla iis temporibus illata Israelitis calamitas legatur, neque urgens ratio cur Deus illos ad id muneris destinaret, in eam partem feror potius ut credam lectos à populo.

OTHONIEL VIDELICET FILIUM CENEZ, Calebi scilicet generum, de quo supra cap. 1, v. 13, quem à parentis nomine Josephus *καταλεβ* appellat. Porrò videtur fuisse dicendum: *Et liberavit eos Othoniel filius Cenez*, omissâ particula illa, *videlicet*, cui in Hebræo nihil respondet, ut ad proximum verbum tanquam ipsius suppositum *Othoniel*, referretur; at maluit inter-

pres noster ad verbum remotius, *suscitavit*, illud referre, imitatus in hæc re septuaginta Interpretes, qui hoc ipsum fecerunt.

FRATREM CALEB MINOREM. Quo sensu Othoniel dicitur frater Caleb minor diximus libidem supra cap. 1, v. 13.

VERS. 10. — FUITQUE IN EO SPIRITUS DOMINI. Quis ille Domini Spiritus? Non dubium quin Spiritus sanctus, sed ad quem effectum non planè constat. Oraculum ei fuisse redditum, et à Deo monitum ut bellum adversum Mesopotamiæ regem suscipere censeret Josephus; eique videtur assentiri Chaldaeus paraphrastes, qui spiritum hunc spiritum prophetiæ vocat. Sic enim et Propheta revelationes sibi factas per illapsum divini in se Spiritus asserunt. Ezech. 2, v. 2, et cap. 3, v. 24: *Ingressus est in me Spiritus*, et cap. 41, v. 5: *Irruit in me Spiritus Domini*. Nolim ego manifestare revelationem, sed inprimis interiorem instinctum; secundo existimo inditam à Deo animi virtutem et robur ad hanc bellicam expeditionem suscipiendam et conficiendam; tertio lumen ad ea que facienda erant, quæ præcavenda, prævidendum; quarto sermonis vim et energiam ad persuadendum populo verum et constantem Dei cultum abjectâ idololatriâ; quanto prudentiam et alias animi virtutes ad benè iudicandum regendumque populum.

ET JUDICAVIT ISRAEL, primùm quidem vindicando populum, et à regis exteri tyrannide eripiendo; deinde verò gubernando et jus dicens.

ET TRADIDIT DOMINUS IN MANUS EIUS CHESAN RASATHAM REGEM SYRIÆ, ET OPPRESSIT EUM, hoc est, vel juxta Cajetanum, exercitum regis illius per metonymiam, vel potius, ut verborum proprietas retineatur, ipsamet regem; neque enim novum ipsomet reges debellatos capi et opprimi.

VERS. 11. — QUIEVITQUE TERRA QUADRAGINTA ANNIS, ET MORTUUS EST. Annos hosce quietis quadraginta numerant à confecto cum rege Mesopotamiæ bello ii, qui non 480 annos numerant ab exitu ex Ægypto usque ad ceptam templi ædificationem anno Salomonis quarto, prout Scriptura asserit 1 Reg. 6, v. 1, sed cum Josepho malunt 592, quorum sententiam nos multis refutavimus Josue ultimo, v. 29; at qui Scripturæ potius quàm Josepho assentiuntur, neque annos illos plures numerant quàm 480, necessariò coguntur asserere annos antecedentes quietem illam à bellis, nempe annos belli et servitutis, et fortè etiam annos ante servitum

tercesserunt à morte Josue usque ad servitum; sed id minus rectè; certum enim est, si includas annos Josue in his Othonielis annis, non inventum iri annos 480 usque ad ceptam templi ædificationem ab egressu ex Ægypto. Alii Josue annos excludunt, sed de annis servitutis vel aliis includendis diversimodè sentiunt; nam hos Othonielis annos inchoant quidem à decimo octavo post ingressum in terram promissam anno, cum quibus hæc in parte sentimus: hi tamen rursùm sunt in quadruplici differentiâ; nam quidam annos Josue ita coarctant, ut etiam annos servitutis præmittant annis Othonielis, inter quos, ut dixi, est Gerardus Mercator; verùm hi et nimis coarctant Josue principatus tempora, et nihil temporis relinquunt post mortem Josue senioribus, qui in Scripturâ dicuntur post Josue longo vixisse tempore, sub quibus et Israelite in cultu divino constantes permansere. Alii inter quos est Eusebius, exclusis annis Josue annos tantummodò servitutis includunt in annis Othonielis; at certum est plures annos includendos, seu quibus in peccatis et idololatriâ Israelite vixerunt, seu fortè alios quos seniorum tempore in divino cultu traduxerunt. Alii intra illos septemdecim annos, qui Othonielis annos antecesserint includunt annos Josue et seniorum, quo toto tempore Israelite in officio fuerunt; at in annis Othonielis includunt lapsum reipublice statum per peccata et idololatriam, que res haud dubiò plures annos tenuit, et annos octo servitutis, et inter hos est Torriellus; et hæc sententiam diximus esse probabilem Josue ult. v. 20. Postremi denique dant annos septemdecim principatu Josue, et intra hosce Othonielis et quietis, cujus hic fit mentio, annos, includunt annos seniorum, sub quibus Israelite religiosè vixerunt, annos flagitiorum et idololatriæ ab Israelitis perpetratæ, et annos octo servitutis, quam deinde iugo excusso quietis alia consecuta. Et in hæc sententiâ est Genebrardus et Sallianus noster, in quam et ego inclino, propterea quòd præcedens opinio plus etiam nimio coarctat Josue et seniorum tempora; quam sententiam nostram Josue ult. v. 29, multis explicuimus et propugnâvimus.

Verùm unus hic expediendus nodus; nam omnibus maximam hic Scripturæ locus facessit difficultatem, quam et fortiter contra nos urget Serarius noster; dùm enim alteri isti Scripturæ loco, 3 Reg. 6, mordicus adherescimus, nec ab eo annorum numero, quem ibi assignat Scriptura, dimoveri nos patimur, cogimur

tercesserunt à morte Josue usque ad servitum; sed id minus rectè; certum enim est, si includas annos Josue in his Othonielis annis, non inventum iri annos 480 usque ad ceptam templi ædificationem ab egressu ex Ægypto. Alii Josue annos excludunt, sed de annis servitutis vel aliis includendis diversimodè sentiunt; nam hos Othonielis annos inchoant quidem à decimo octavo post ingressum in terram promissam anno, cum quibus hæc in parte sentimus: hi tamen rursùm sunt in quadruplici differentiâ; nam quidam annos Josue ita coarctant, ut etiam annos servitutis præmittant annis Othonielis, inter quos, ut dixi, est Gerardus Mercator; verùm hi et nimis coarctant Josue principatus tempora, et nihil temporis relinquunt post mortem Josue senioribus, qui in Scripturâ dicuntur post Josue longo vixisse tempore, sub quibus et Israelite in cultu divino constantes permansere. Alii inter quos est Eusebius, exclusis annis Josue annos tantummodò servitutis includunt in annis Othonielis; at certum est plures annos includendos, seu quibus in peccatis et idololatriâ Israelite vixerunt, seu fortè alios quos seniorum tempore in divino cultu traduxerunt. Alii intra illos septemdecim annos, qui Othonielis annos antecesserint includunt annos Josue et seniorum, quo toto tempore Israelite in officio fuerunt; at in annis Othonielis includunt lapsum reipublice statum per peccata et idololatriam, que res haud dubiò plures annos tenuit, et annos octo servitutis, et inter hos est Torriellus; et hæc sententiam diximus esse probabilem Josue ult. v. 20. Postremi denique dant annos septemdecim principatu Josue, et intra hosce Othonielis et quietis, cujus hic fit mentio, annos, includunt annos seniorum, sub quibus Israelite religiosè vixerunt, annos flagitiorum et idololatriæ ab Israelitis perpetratæ, et annos octo servitutis, quam deinde iugo excusso quietis alia consecuta. Et in hæc sententiâ est Genebrardus et Sallianus noster, in quam et ego inclino, propterea quòd præcedens opinio plus etiam nimio coarctat Josue et seniorum tempora; quam sententiam nostram Josue ult. v. 29, multis explicuimus et propugnâvimus.

Verùm unus hic expediendus nodus; nam omnibus maximam hic Scripturæ locus facessit difficultatem, quam et fortiter contra nos urget Serarius noster; dùm enim alteri isti Scripturæ loco, 3 Reg. 6, mordicus adherescimus, nec ab eo annorum numero, quem ibi assignat Scriptura, dimoveri nos patimur, cogimur

huc Scripturæ loco et aliis infra similibus vim facere; quid enim magis videtur absonum, quam cum dicitur hic terra quiescisse quadraginta annis; in his annis gravissimæ servitutis et bellorum includere, quod aliud nihil videtur esse quam molestissimum jugum et gravissimam calamitatem, itemque bellorum tumultus in quiete reponere? Quies ergo hæc videtur necessario statenda à servitutis et bellorum incommodis. Fateor plurimos in hoc nodo explicando sudasse, paucos explicuisse; neque ego id effecturum me ausim omnino polliceri: dico tamen duo, quibus lux aliqua obscuris hisce tenebris afferri poterit. Primum est non esse novum in Scripturâ ut aliquando toti alicui numero ascribatur, quod parti duntaxat competit, præsertim cum pars cui illud convenit major est, ut quodammodo reliquum numerum, qui minor est, videatur absorbere, et ob id eum quasi pro nihilo reputari. Exemplum sunt Gen. 33. v. 26, ubi recensitis duodecim Jacob Patr. archæ filijs, nominatum de singulis dicitur: *Hi sunt filii Jacob qui nati sunt ei in Mesopotamiâ Syriæ*; at hæc clausula, si quis rigide omnia ad calculos revocet, videri possit falsa, siquidem undecim tantummodo ei nati fuerant in Mesopotamiâ Syriæ, unicui Benjamin in Chananæa: quia tamen longè majori parti ea clausula conveniebat, id de omnibus dicit, eisi quædam exceptiuncula esset facienda, Aliud exemplum est Exodi 1. v. 3, ubi dicitur: *Omnes animæ eorum, qui egressi sunt de femore Jacob, septuaginta*; in hoc enim numero septuaginta ipsemet Jacob continetur, qui tamen existimo de femore suo egressus dici non potest. Rursùm, cum Act. 7. v. 44, Lucas, secutus editionem Septuaginta, dicit: *Mittens autem Joseph accersivit Jacob patrem suum, et omnem cognationem suam in animabus septuaginta quinque*; vel cum Gen. 46. v. 27, in textu nostro dicitur: *Omnes animæ domus Jacob, quæ ingressæ sunt in Ægyptum, fuisse septuaginta*, satis liquet in istis numeris comprehendendi Joseph et filios ejus Ephraim et Manasse, qui tamen propriè dici non possunt ingressi cum Jacob in Ægyptum, ut de cæteris taceam, qui fisdem fortè numeris comprehenduntur, qui tamen jam vel mortui erant, vel necdum nati, de quibus abundè diximus Genes. 46. Infra, hoc Judicum libro capite 8, versu 30, dicitur Gedeon habuisse septuaginta filios, et paulò post cap. sequenti, v. 5, dicitur Abimelech, unus è Gedeonis filijs, occidisse filios Jerobaal, seu Gedeonis, septuaginta

viros; at ex hoc numero eximendus erat Joatham minimus Gedeonis filius qui evaserat, et multorum sententiâ etiam ipse Abimelech; erant igitur tantummodo occisi universi octo et sexaginta, cum tamen rotundo numero septuaginta dixerit Scriptura. Et ne in minimis numeris id tantummodo locum habere existimetur, est locus alius Exodi 12. v. 40, ubi dicitur: *Habitatio autem filiorum Israel, quæ manserunt in Ægypto, fuit quadringentorum triginta annorum*; at certum est commorationem Israelitarum in Ægypto fuisse tantummodo 210 vel 215 annorum, qui numerus non nisi dimidiam partem prioris numeri continet: sed nimirum Scripturæ mens fuit hoc numero comprehendere totum tempus peregrinationis etiam Patriarcharum et posteritatis ipsorum ab Abraham usque; quia tamen nusquam tandiù et tam continenter Hebræi morati sunt, quam in Ægypto, et Patriarcharum peregrinatio nusquam fuit constans, sed modo in unâ, modo in alterâ Chananææ parte, modo in Mesopotamiâ, modo in Ægypto versati sunt, visum est Spiritui sancto totum hoc peregrinationis tempus à priori parte habitationi in Ægypto adscribere. Quæ si vera sunt, quid mirum si Scriptura hoc loco intra quadraginta annos, quorum triginta duo fuerunt quietis, qui partim servitutem antecesserunt sub senioribus et idololatriâ tempore, partim secuti sunt devicto rege Mesopotamiæ, octo anni intermedij servitutis includantur? quid mirum si intra octoginta annos infra versu 30, quorum sexaginta duo fuerunt quietis, anni octodecim servitutis inserantur?

Alterum quod addere volo est, nonnullis, qui ex hoc loco opinionem nostram impugnant, tanquam rem minimè dubiam assumere, cum dicitur: *Quiescit terra quadraginta annis*, agi hic de quiete à præliis, alii de quiete à servitute et oppressione tyrannorum: at illud probandum esset, quod ipsi minimè faciunt; quid enim? an nulla est alia quies vel cessatio, quam à præliis, vel gravi aliqua calamitate et oppressione tyrannorum? Quæ igitur hæc quietis? Crediderim dici posse esse quietem à novis peccatis et idololatriâ, quæ novæ calamitatis et plagæ Deo occasione præberet, ita sanè ex quo coeperant Israelitæ post mortem Josue paulatim sese ad idololatriam disponere, negligendo vel nolendo Chananæos cum suis aris et idolis exterminare, vel cum iis fodera intrinse, intercesserunt quadraginta anni usque ad mortem primi judicis, et novam populi ad idolola-

triam dispositionem. Quocirca quiescere hic non erit à bellis vel durâ calamitate immunenno esse, sed cessare ab agendo; hoc est, à novis flagitiis et idololatriâ perpetrândâ. Et licet vox hebræa *schabat* non rarò significet à bellis vel afflictione aliqua immunenno esse, attamen sæpè etiam significat quamlibet cessationem et quietem ab agendis, ut manifestè sumitur Ruth. 3. v. 18; Isai. 18. v. 4, et e. 62. v. 1; Jerem. 47. v. 6, et e. 48. v. 11; Ezecl. 16. v. 42.

VERS. 12. — ADDIDERUNT AUTEM FILII ISRAEL FACERE MALUM IN CONSPECTU DOMINI, hoc est, denuò ad peccata et idololatrias mortuo Othonele primo judice reversi sunt. Hæc igitur altera à Deo defectio, quam mox sua poena, calamitas videlicet et tyrannica oppressio Eglon regis Moab excepit, à quâ tandem post poenitentiam judice altero Aod suscitato liberantur.

QUI CONFORTAVIT ADVERSUM EOS EGLON REGEM MOAB. Dicitur Deus et alibi suos confortare, hoc est, vires animosque addere ad rem præclaram et heroicam fortiter et generosè patrândam; ut de Judith dicitur 15. v. 11: *Confortatum est cor tuum, eò quòd castitatem anaveris, et post virum tuum alterum nescieris; ideo et manus Domini confortavit te*. Sic quemadmodum Deus dicitur passim hic suscitasse judices et salvatores, cum statuisset populum suum à tyrannorum oppressionibus liberare, ita contra et alibi dicitur in poenam suscitare inimicos et adversarios, ut iis Deus tanquam ministris et instrumentis utatur ad puniendum, ut 5 Reg. 11. v. 14, 23, et 2 Paral. 21. v. 16. Queritur ergo, an eodem modo tyrannos, hostes, rebelles Deus suscitet vel confortet ad puniendum, quo homines pios et sanctos suscitet et confortat ad aliquid heroicè facinus patrândum? Quòd eodem modo id faciat videtur favere eadem locutionis formula; at contra licet quòd hoc ipso, quò Deus sanctos ad aliquid audendum et aggrediendum movet, suscitet, corroborat, jus id faciendi ipsi habeant, et id præstando virtutis opus faciant; quod videtur de tyrannis et hostibus ad puniendum suscitatis dici non posse, siquidem si ii ad agendum impellerentur, jam non peccarent, jure agerent; jure debellatis à se populis dominarent, atque adeò nec tyranni dici possent, neque nisi injuriâ hujusmodi in speciem tyranni et regni usurpatores depelli et opprimi possent. Quocirca videtur omninò inter hos et illos discrimen statuendum: et quanquam Deus illis per quos punit posset jus agendi dare, posset ad id agendum directè movere; non secus atque

torforem judex ad sententiæ suæ executionem efficaceiter movet et impellit: tamen iste agendi modus in iis quibus ut instrumentis Deus ad puniendum utitur, statui non debet, nisi constet Deo volente, instigante, imperante ita factum; quandoquidem Nabueodonosor et similes, qui populum Dei post idololatrias et gravia admissa flagitia oppræserunt, legamus in Scripturâ reprehendi, et ob eam ipsam rem vicissim puniri. Dicendum itaque Deum tyrannos et hostes non directè ad ista movere, quemadmodum alios movet ad præclare quippiam agendum; neque tamen tantum permissivè se habere permitiendo suos ob peccata affligi, cum efficaceiter impedire posset, plus enim verba illa sonant, *confortavit, suscitavit*; sed multa etiam positivè agere, atque imprimis dando opes, vires, potentiam, auxilia, commoditates quibus id efficere possint; secundo animos addendo, et efficiendo, ut nihil timeat hostis vel aggressor tyrannus, ex quo Deus prævideat securitatem, ut hæc animi securitate moveatur ad invadendum et opprimendum: contra vero animos dejicendo, vel pavoreni iis qui puniendi sunt incutendo, ut nec velint, nec possint resistere; tertio occasiones præbendo, quibus hostis ille vel tyrannus deernat in hos potius quam in illos incurrere; quarto in ipsis rei executione variis modis juvando, seu lumen, prudentiam, peritiam militarem, et omnem industriam iis qui puniendi sunt adimendo, conatusque cassos reddendo, seu contraria omnia hostibus præstando. Et licet quatenus ista ab hostibus procedunt peccata sint, nequè Deus ea velit, vel ad illa moveat, suppositâ tamen malâ et improbâ hostium voluntate potest potius commoditates hos invadendi, quam alios præbere, et ipsorum animis hos potius quam illos, facilitate temque eos superandi officere, imò et ad hos potius, quam ad illos invadendos movere; et in ipsâ executione conatus eorum ita promovere, v. g.; tormenta bellica ita regere, ut ictus non sint cassi, micula facile disjiciantur, etc. Ex quibus omnibus certâ victoria sequitur, et populi sui, quam intendit, punitio. Hinc liquet quâ ratione hos suscitaret et confortare Deus dicitur; quomodo Deus hos quasi ministros suos dicitur mittere, Isaiæ 10. v. 6, quomodo ea Deus opera sua vocet, ibidem v. 12; quomodo hostes illos et oppressores populi vocet Deus sua instrumenta, secundum, serram, virgam, baculum, ibidem v. 15; quomodo ita sumit opus dicit, ut noit de eo, quasi de opere suo, vel quasi sui industria id

perficere poterint, hostes gloriosi. Ibidem à v. 7 et deinceps, et si gloriosi fuerint punit. Ibidem v. 12 et 16. Quocirca non ineptè ille Hunnorum rex Attila cum se Dei flagellum agnomnavit, nec desunt hoc ævo nostro Dei flagella et virgæ Mansfeldii, Alberstadii : at ut solet benignus et misericors pater, spes est Deum, postquam filios suos castigaverit, et ad meliorem frugem revocaverit, virgas hæc in ignem urendas abjecturum; in ignem, inquam, sed æternum; quisquis es, Dei flagellum time.

VERS. 15. — ET COPULAVIT EI FILIOS AMMON ET AMALEC. Quis ille sit qui copulavit, è nostro textu manifestum est, idem nimirum, qui regem illum confortavit, Deus eidem et fœderatos hosce adjunxit, eorumque animos in eum inclinavit, ut ad ejus nutum parati essent, auxiliaresque copias suppeditarent, quæ item ratione et modo hic rex à Deo confortatus et corroboratus est, hoc est, robustior et animosior effectus. Septuaginta tamen interpretes eum qui copulavit non Deum faciunt, sed regem Eglon : *Et congregavit ad seipsum omnes filios Ammon et Amalec.* Hebræa lectio ambigua est et utroque modo verti potest, nostram præ alterâ Cajetanus probat, alteram Pagninus, Vatablus, Tigurini. Utraque et germana et sincera est versio; nam et Deus animos illorum inclinando regi copulavit, et rex ipse sibi cum iis fœdus paciscendo, et auxiliares copias poscendo. Porrò facili fuit regi Moab hos sibi belli socios adjungere; medius enim erat populus Moab inter Ammonitas et Amalecitas, et hi utrinque illi vicini et ferè contermini. Adde Ammonitas ferè semper Moabitis fœderatos fuisse, utpote qui ex duobus Lot filiis, ejusque duabus filiabus ex incestu paterno essent progenti, terrasque planè conterminas insederant, nisi quòd ab Amorrhæis invadentibus, qui his et illis ditionis partem eriperant, nonnihil terminis divisi fuissent. Porrò Amalecitas præter vicinæ commercium facile contra Israelitis regi Moab conjunxit vetus in Israelitis odium, utpote qui primi se in deserto Israelitis ex Ægypto venientibus opposuerant Exodi 17, cum quibus et Israelitis internecinum bellum à Deo indictum fuerat, eodem Exodi capite et Deuter. 25, in fine, quæ internecio postmodum à Saule facta 1 Reg. 15.

Atque possedit urbem PALMARUM. Eodem modo et Septuaginta numero singulari effertur, καὶ ἐξεδούλωκεν; at hebræa hoc tempore

lectio plurali effert numero וְיָרִישׁוּ, *vairieschu, et possederunt*, cum tamen precedentia omnia singulari numero proferat. Sed eodem res redit, nam et Eglon rex possedit non per se, quod verius est, etsi regiam ab Eglone ibi collocatam velit Josephus, sed per suos, quos ea loca occupatum misit, ut quidquid pretiosum quaestuosumque esset collectum ad regem transmitterent. Porrò per urbem Palmarum satis liquet è Deuter. 34, v. 3, et 2 Paral. 28, v. 15, non aliam esse quàm Jericho : ne tamen intelligas ita eos hanc urbem possedisse, quasi per id tempus urbs staret Jericho, quam liquet funditis eversam, et anathemati traditam fuisse à Josue, neque nisi diù post restitutam. Insederunt ergo hi agrum illum, in quo olim steterat Jericho, et vicina circum loca ad Jordanem usque, et validis ea munituræ praesidiis. Cæteras Israelitarum regiones etsi subiectas teneret, gravique tributo opprimeret, at eas peculiari possessionis titulo per se vel per suos non tenebat. Cause autem cur ea potius loca teneret, quàm alia, duæ fuisse videntur : una fuit commoditas transeundi è transjordaninâ regione, in quâ erat Moabitica regio, in cisjordaninam quotiescumque luberet; hæc enim ratione fiebat ut servitutis jugo pressi Israelite de Cæjeteatione ut rebellionem cogitare non auderent, et si qui jugum excutere tentarent, facili possent opprimi. Adde hæc ratione nec Israelitas transjordaninos cisjordaninis, nec hos illis potuisse opem ferre, cum ibi essent Jordanis vada, et facillimus hinc inde utrinque transitus. Altera fuit ratio ut illius regionis opes et pretia ad se rex Eglon transmitteret : hanc enim fuisse fertilissimam, opulentissimam, et rerum in eâ provenientium pretio commendatissimam supra diximus cap. 1, vers. 16, maximè verò opobalsami, quod summi pretii in eo solo agro, alibi nusquam proveniebat.

VERS. 15. — AOD. Eodem modo hujus judicis nomen scripsere Septuaginta Ἀὸδ, quemadmodum omnes nunc qui extant codices habent, et Theodoretus ac Procopius legitur; Aioth tamen legit Augustinus. Verisimile porrò ex his fit Masorethas huic proprio nomini adulterina puncta subjecisse, cum jam in Hebræo legamus *Ehad*, Josephus *Ἰσάδην* vocat.

FILIUM GERA FILII JEMINI. Ex his manifestè omnes colligunt hunc judicem è tribu Benjamin fuisse; hæc enim nomina tribulium Benjamin sunt; nam et Benjamin ipse vel filium nomine Gera habuit, ut videtur in nostro et

hebræo textu indicari Gen. 46, v. 21, vel nepotem potius, ut ibidem versio Septuaginta indicat, et in nostro etiam ac hebræo textu 1 Paral. 8, v. 3, indicatur. Quin et Semei, qui Davidi maledixit, quem de tribu Benjamin fuisse constat, et Saulis cognatum, uti habetur 2 Reg. 16, v. 5, ibidem etiam et cap. 19, v. 18, dicitur filius Gera, et ejusdem libri cap. 19, v. 16, et 5 Reg. 3, v. 8, idem Semei dicitur filius Gera filii Jemini. Sed et genealogia Saül primi regis, 1 Reg. 9, v. 1, textur usque ad Jemini, et eodem cap. v. 21, idem Saül se filium Jemini vocat; et filii Jemini, in Scripturâ haud dubiè è Benjaminitis, infra cap. 19 hujus libri v. 16, et 1 Reg. 22, v. 7, et terra Jemini in sorte tribus Benjamin, 1 Reg. 9, v. 4. At sunt, qui hunc Jemini, cujus hic fit mentio, putent esse ipsum Benjamin, Patriarchæ Jacob filium, et hunc Gera Benjamin filium, cujus fit mentio Gen. 46, v. 21, in quâ sententiâ est etiam Hugo de S. Victore, pluresque alii, etsi sententiâ hæc omnino probabilis; nam et pro Jemini non semel Septuaginta vertunt Benjamin, ut infra Judic. 19, v. 16, et 1 Reg. 22, v. 7, et 1 Paralip. 27, v. 12; Esther 2, v. 3. Difficultatem tamen facit nonnullam, quòd in uno et eodem versu fiat mentio Jemini et Benjamin 1 Reg. 9, v. 21, unde non obscurè indicatur hos esse diversos. Deinde infra hoc libro, cap. 19, cum dictum esset Gera esse urbem de tribu Benjamin, paulò post additur homines regionis illius fuisse filios Jemini, quod videtur frustra additum, si idem est Benjamin et Jemini; si enim urbs erat tribus Benjamin, satis datur intelligi loci incolas esse Benjaminitas. Deinde non idem hæc voces significant, aliud enim est Benjamin, quod filium dexteræ sonat, aliud Jemini, quod dexteram meam significat. Præterea si nomen filii hic propriè utrobique sumatur (et quidni sumatur cum nihil sit incommodi?) stare ea res nullo modo potest, siquidem Gera filius vel nepos Benjamin inter eos censetur, qui cum Jacob Ægyptum ingressi sunt; sed sine ante ingressum illum natus sit, sive paulò post, quod verisimilius est, ut Gen. 46 diximus, hujus Aod pater esse non potest : nam ingressus ille in Ægyptum antecessit hunc Aod judicem 315 annis. Neque verò ex nomine Gera firmum ad illud comprobandum ducitur argumentum, cum in eadem tribu aut familiâ sæpè ejusdem nominis plures diversis temporibus reperiantur. Neque illud convincit quòd Septuaginta subinde pro Jemini supponant Benjamin; si-

quidem omnes filii Jemini erant filii Benjamin, etsi fortè non contra; et Scripturæ mens esse potest cum dicit quempiam esse filium Jemini subinde aliud nihil velle quàm esse Benjaminitam. Fateor rem hanc non satis liquere; in re tamen obscurâ non est cur à priore illâ et plurimum sententiâ recedamus, præsertim cum *Ben jemini*, quod redditur sæpè, *filius Jemini*, possit esse nomen patronymicum, et idem significare quod *Benjaminita*. Itaque Benjaminita hic fuit judex et salvator, ut ubi major erat tyranni oppressio, inde etiam, qui salutem afferret et jugum excuteret, prodiret.

QUI UTRAQUE MANU PRO DEXTERA UTERATUR, hoc est verbo uno ἀμφοτεροδὲξος, ambidexter. Sed litem movent novatores et Rabbiniurum assecra nostro interpreti quasi minus peritè hæc ex Hebræo verterit. Porrò in Hebræo habetur : *Isch iter iad jemino*, quæ periphrasi volunt significari scævam, eum quem, qui sinistra duntaxat utatur, quem nòs *gauchier* appellamus, imò perique eum esse volunt, qui omninò dextrâ uti non possit, quem nos *mancho*, *estropié*, diceremus. Sic enim Pagninus veritè : *Qui dexterâ manu nihil efficiebat, sed sinistrâ*; Arias Montanus : *Virum obturatum, sive inutilem manu suâ dexterâ*; Tigurini : *Qui vir erat clausû manu dexterâ*; Vatablus in notis : *Qui dexterâ non poterat uti*; Pagnini versio, quam Robertus Stephanus ait à se emendatam : *Virum contractum manu suâ dexterâ*; Cajetanus : *Virum clausum manu suâ dexterâ*. Et hi omnes cum Rabbini ita dictum volunt ab *atar*, quod significat claudere, obturare, restringere, ob idque significare eum qui clausam, inutilem, constrictam habet manum dextram, vel certè qui eâ non utatur, perinde ac si clausam et impotentem eam haberet. Verùm mihi non inanis est suspicio hos omnes cum Rabbini divinare, ut ferè in multis imperiti Rabbini, et, qui eos sequuntur, solent : primùm quia hæc phrasim hebræicam, locutionisque formulam tantummodò bis in Scripturâ sacrâ reperitur, hic et infra cap. 20, v. 16, ubi item Hieronymus ambidextrum versione suâ expressit : *Ita*, inquit, *sinistrâ ut dextrâ præstantes*; cujus Hieronymi auctoritas mihi pluris est, quàm omnium simul insulorum Rabbiniurum. Secundo quia et Septuaginta utrobique ἀμφοτεροδὲξος reddiderunt; quorum Septuaginta olim in ipsis Judææ visceribus natorum et versatorum auctoritatem si Septuaginta Rabbiniis, imò septuagintensis opposuere, meritò tamen collibet

æquo æstimatori pluris esse debebant istis et à Judæa et à lingua sua extorribus. Tertio quia tam hic, quam infra cap. 20, videtur hoc afferi in commendationem, tanquam rem quæ multum commodet peritiæ et industriæ bellicæ. Et licet videamus hunc Ad infra, v. 21, sinistrâ ut ad inferendum ictum, non dextrâ, et in dextro femore sicam abscondisse, non de more in sinistro; id tamen non idèò factum est, quòd minùs dextrâ posset, quam sinistrâ, sed quòd ea ad inferendum ictum esset opportunior, propterea quòd sinistra minùs caveri solet. Porro infra, cap. 20, dicuntur inventi fuisse de Benjamin viginti quinque millia educationum gladium, præter habitatores Gabaa, qui septingenti erant viri fortissimi, ita sinistrâ ut dextrâ præstantes: at si quis ibi velit eos commendari, quòd omnes vel dextrâ manci vel scævæ essent, quis non rideat? præstat enim cæteris paribus dextrâ uti, unde motus incipit, et ubi cordis et jecoris calor dominari solet et esse potentior, quòd etiam videmus ferè naturæ ipsius instinctu et omnium gentium consensione receptum; præstat multò magis utraq; expeditè uti, ut cum una manus fatigata fuerit, altera suppetias ferre possit; in bello autem id valet plurimum ad incautos inopinatosque ictus inferendos; vel etiam ad depugnandum utraq; manu, cujusmodi erat ille, de quo refert Cuspius, Agareus ambidexter scholæ gladiatoris princeps, qui quæ duabus hastis in equo pugnabat, quem captum Theophilus imperator in triumphum duxit.

Quo fit ut non faciliè inter pugnandum vana cassosque ictus edant. Hinc est illud Hippocratis apud Galenum: *Ambidexter enim sum, nec aberro percussens*. Deinde quis credat omnes omnino unius civitatis bellatores mancos vel scævæ fuisse, dextrum vel ambidextrum neminem? at ambidextrî omnes esse potuerant, cum usu et frequentè exercitio acquiri possit, ut quis utramque ad opus expeditam manum habeat, ut omnes in magnâ multitudine id à naturâ habeant, et ambidextrî nati sint vix credi potest, cum naturale sit ut calor cordis et hepatis maxime in dextro latere dominetur, vixque se in sinistram prodât, aut in utramque latus æqualiter, nisi impediat quominus in partem dexteram sese exerat, vel sit calor copiosus sit. Hinc et Aristoteles Ethic. 5, c. 7, ait: *Naturâ quidem dextera melior, licet fieri possit ut omnes ambidextrî nascantur; fieri aut posse, licet rarum id sit et*

insolens, et si fiat, planè fortuitum censeri debeat. In feminis multò id rarius vel nunquam visum; negat enim Hippocrates Aphorism. 7, feminam ullam gigni ambidextram, *γυνή ἀμειδίχη; ἀ-δ-δεξιά*. Ad quem locum Galenus ait: *Viri quidem, inquit, ambabus manibus in dexterioribus utentes sæpè visi sunt, femina verò hæcenus nulla; quod fieri crediderim inopiâ caloris, qui non sufficit ut utrique lateri robur communit. Igitur nostræ versioni favet natura, exercitatio, ratio, Scripturæ mens; repugnat alteri; eam enim ex nullo Scripturæ loco firmare possunt, ut mox ostendam. Quartò ergo quia unicam, quo nituntur, præsidium Rabbini et eorum asseclæ ad firmandam suam versionem omninò infirmum est; siquidem vocem, *atar*, unde illud, *itter*, deducunt, volunt significare claudere, obstruere; at quomodo id probant? nimirum quia in Scripturâ eam significationem habet, ut Psal. 68, v. 16. Verùm dico in primis hæc vocis significationem non posse ex alio Scripturæ loco firmari, cum præter quàm eo Psalmi loco illud verbum usquam in totâ Scripturâ reperitur, ex eo autem uno loco non possit certò de hujus vocis significatione constitui. Deinde vel incertam esse illius loci lectionem, vel aliam illius vocis esse significationem videtur satis perspicuè ex Hieronymi versione colligi, qui pro eo, quod Septuaginta reddiderunt: *Non urgeat super me puteus os suum*, Hieronymus vertit: *Non corneat super me puteus os suum*. Ex quâ versione alterutrum colligo vel Hieronymum non legisse in Hebræo *tehtar*, sed *tehtar*, unius elementi mutatione; vocis enim *hatar* propria significatio est *coronare*, vel si legit *tehtar*, existimasse verbum *atar* convenire significationem cum altero verbo *hatar*. Porro nemo non videt quàm pulchrâ metaphorâ dicatur puteus, seu inferni gehenna coronare super aliquem os suum, hoc est, ocludere, postquam illum receperit; putei enim rotundum orificium quasi injecto operculo coronatur, dum per gyrum ab hoc ocluditur. Ab hæc igitur vocis significatio quidni liceat dicere: *itter iad jemino*, ess eam, qui utrinque, vel omni ex parte manu quasi dextera coronatur, ita utin omnem partem manum expeditam habeat quæ se tueri et præliari possit? Hinc fortè et Chaldaica vox deducta *itteron*, quam habes in paraphrasi Chaldaicâ Isaie 9, v. 14, et Isaie 49, v. 15, quam volunt significare principem et dominatorem, qui nimirum ita sit dictus vel quòd principis caput diademate coronetur, vel quòd*

stipatorum coronâ cingatur, vel quòd longè lateque quasi in orbem et coronam dominetur. Adde verò tantum abesse ut certum sit eam esse vocis *atar* significationem, ut nimirum significet claudere, ut non desint, qui omninò contrariam significationem ei adscribant, velintque significare aperiri, vel aperire, idque ex Chaldaicâ paraphrasi in illum Psal. 68 locum eliciant: verùm ex eâ paraphrasi videtur potius colligi illud verbum utramque in sese includere significationem, nimirum ut significet vicissim aperiri et claudi; aperiri primum ad recipiendum et devorandum, et deinde post receptionem claudi: sic enim Chaldaeus paraphrastes locum illum reddidit, ut Latinus interpretes vertit: *Ut non aperiat adversum me gehenna, ut claudat super me os suum*. Cum igitur utramque significationem tam repugnantem in uno eodemque verbo inclusam, nimirum aperiri ut postmodum claudatur, non possit unâ voce explicare, duabus explicuit, quæ illam vicissitudinem indicarent. Porro quàm ea vocis significatio bellè huic loco congruat cuilibet pronum erit judicare, siquidem si; *itter iad jemino*, dicitur, qui vicissim dexteram aperit ut prælietur, dum sinistrâ utitur. Et sic dicendum erit, in illo Psalmi loco, septuaginta Interpretes non totam hujus vocis exhaustivè significationem, licet sensum reddiderint: *Non urgeat, non claudat, non contineat, non constringat super me puteus os suum*, sic tamen ut intelligi velint post apertionem et devorationem eundem puteum os suum urgere et claudere. Verùm demus quidquid isti Rabbini asseclæ quoad verbi hujus *atar* significationem volunt, ut significet claudere, continere, cohibere, comprimere, peto cur *itter iad jemino* is dici non possit, qui cum dextrâ suâ uti possit, eam tamen cum lubet et uti vult sinistrâ, claudit, continet, cohibet, comprimit? Neque Josephus planè dissentit, qui juxta Gelemii versionem habet: *Utrâque manu ex æquo promptus; at parum is fideliter, cum Josephus velit eum sinistrâ meliorem fuisse, et ab eâ parte robustiorem fuisse. Verba Josephi sunt: Manu sinistrâ melior, et ab eâ omnem virtutem habens; qui etsi nonnihil ad aliorum opinionem videatur accedere, potest tamen cum eo stare, quòd sinistra esset melior et robustior, ut simul etiam esset ambidexter, seu ut haberet utramque ad agendum et præliandum expeditam et promptam manum; neque enim in ambidextris necesse est utrinque*

æquè promptam et expeditam esse facultatem. Et hæc ratione dici potuit à sinistrâ omnem virtutem habere, quia etiam virtus in dextrâ non exigua sese exerceret, si quando tamen omnes vires depromere vellet, sinistrâ uti soletat.

MISERUNTEQUE FILII ISRAEL PER ILLUM MUNERA EGLON REGI MOAB. Tributum aliqui intelligunt, malim in dona spontanea sive ad vexationem redimendam, sive quòd jam aliquid inter eo de facinore perpetrando convenisset, et retri munerum illecebrâ in casses esset illiendus.

VERS. 16. — QUI FECIT SIBI GLADIUM ASCIPITUM. Infra, v. 21, sicam appellat Hieronymus; et verò necesse est sicam et ensiculum intelligere, ejusque longitudo, de qua mox, indicat: et istiusmodi maxime opportunus occulationi et facinori perpetrando. Josephus etiam *ἔργον* appellat. Septuaginta *μάχαιρα*. In Hebræo *cherèb* dicitur, sed sequentiâ ad sicam restringunt. Porro anceps gladius dicitur, qui utrinque secat, utrinque est acutus; in hebræo autem tum hic, tum alibi dicitur: *gladius habens duo ora*, quod item Septuaginta expressè *μάχαιρα διτταύρα*.

HABENTEM IN MEDIO CAPULEM. In Hebræo, Chaldaeo, et Septuaginta de hoc capulo omninò siletur; capulum tamen habuisse tum usûs commoditas exigit, tum infra, v. 22, satis indicatur. Sed quomodo hic capulus in medio? Abulensis intelligit per gladium accipitem gladium habentem ex utraq; longitudinis extremitate duos mucrones seu cuspides, et in utroque mucronis medio capulum hunc. At difficile est hoc intelligere præsertim in tantâ gladii brevitate, et nescio quem usum hujusmodi gladii haberet; nam alter mucro potius impedimento esset, quàm adjumento ad certum inferendum ictum. Adde verò passim in Scripturâ, et apud probatos auctores nihil tale intelligi nomine gladii accipitis, vel *μάχαιρα διτταύρα*, vel in hebræo gladii habentis duo ora, sed dumtaxat intelligi gladium habentem duas acies in utraq; parte latitudinis, ad distinctionem videlicet quorundam ensium, qui unâ dumtaxat acie secat, cujusmodi etiam cultri nostri sunt. Dico ergo cum Serario nostro videri dicendum hanc sicam paulò latiore fuisse, præsertim quâ capulum spectabat, et in hujus latitudinis medio dici hunc capulum situm fuisse; nam et subinde in latoribus machæris non in medio, sed ad latus capulus affligitur.

LONGITUDINIS PALME MANUS. Refer hoc non ad capulum, cujus, at dixi nulla in hebræo mentio, quod tamen facit Abulensis, sed ad gla-